

Секція: Економічна безпека

Тищенко Станіслав Вадимович

студент факультету прикладної математики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ У КРАЇНІ

Існує кілька економічних систем. Економіка може бути ринковою та неринковою та такою, що діє в межах закону або поза ним. Тема мого есе про останню – про так звану «тіньову» економіку. Треба розуміти, що тіньова економіка є у кожній країні, але відрізняється вона лише обсягами, структурою та механізмами розвитку. Щоб зрозуміти вплив тіньової економіки на економічну безпеку, треба виокремити поняття тіньової економіки. **Тіньова економіка** — господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. «Тіньові» підприємства не перерозподіляють власних доходів до бюджетів та державних цільових фондів, вони не сплачують податків, збільшуючи власні прибутки [1]. У нашій країні ця проблема займає дуже важливе місце, бо станом на 2016 рік Україна зайняла третє місце із списку країн з найбільшою тіньовою економікою (із рейтингом (45,16%), обігнавши лише Нігерію (48,37%) та Азербайджан (67,04%) [2].

Виділимо основні види тіньової діяльності в Україні: проведення готівкових операцій без обліку; приховування доходів або перебільшення видатків; виплати нелегальної заробітної плати; заниження ціни акцій корпорації (*при оформленні продажу контрольного пакету*); хабарі, «відкати»; підпільне виробництво; «чорніринки» (*незаконні ринки збуту*) [3].

Порушуючи економічну та політичну стабільність в Україні, тіньова економіка є загрозою національній безпеці нашої країни, у тому числі й економічній безпеці як її складнику. У зв'язку зі зростанням тіньового сектору економіки зменшується приплив коштів до бюджету України у вигляді податків та скорочується потенційна база оподаткування. Слід зазначити, що обов'язок сплачувати податки вважається основною причиною виникнення тіньової економіки. У свою чергу, втрата урядом податкових надходжень вважається головним фактором, який знижує економічну безпеку країни. В Україні цей фактор простежується дуже виразно. Зменшення наповненості бюджету внаслідок зростання тіньової економіки в Україні призвело до нарощування позикових коштів та зростання державного боргу України. Економічна безпека України підривається дією тіньової влади, яка створила «державу в державі», активно діє в різних галузях економіки, проникла в легальні сфери та суспільне життя. В Україні ми зіткнулися з ситуацією, коли рішення в галузі економічної політики приймаються під впливом особистих (кланових) інтересів, що у більшості випадків ідуть урозріз із державними інтересами. Крім впливу на зменшення сплати податків, що спричиняє зростання державних позик та бюджетного дефіциту, тіньова економіка також негативно впливає на точність офіційних даних економічної статистики. Тому для економістів дуже важливо не тільки розглядати, але й враховувати існування тіньової економіки при зборі статистичних даних [4].

З огляду на серйозний фактор впливу на тіньовий сектор підвищення рівня грошей поза банками в Україні, у поточному році слід очікувати зростання «тіні». Слід зазначити, що істотне збільшення готівки відбулося в 2008 р. У порівнянні з 2005 р. кількість готівки поза банками виросла в 2,5 рази, і показник відношення обсягу готівки до ВВП вже знаходиться в небезпечній зоні [5].

Економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Під загрозами економічної безпеки країни розуміють сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері [6].

Тіньова економіка на сьогодні виступає як адаптивна система. Вона здатна швидко пристосовуватися до зовнішніх впливів (дії правоохоронних, контрольних, фіскальних, наглядових та інших органів), безупинно розвивається відповідно до загальних економічних принципів. Можна виділити чотири основні стадії еволюції тіньової економіки: зародження, розвиток, зрілість, занепад і зникнення, що відображають особливості як самої тіньової економіки, так і економічної системи, у рамках якої вона функціонує. Повністю ліквідувати тіньові економічні відносини не можливо. Разом з тим можна суттєво зменшити їх масштаби, обмежити найбільш небезпечні для суспільства форми [7].

Аналіз і оцінювання причин виникнення, функціонування і розвитку тіньової економічної діяльності з моменту її зародження дотепер дозволили встановити, що в основі становлення і розвитку тіньової економіки лежать певні обмеження, що створюються державою з метою забезпечення виконання відповідних функцій. При цьому обмеження державою економічної діяльності і вимоги, що висуваються до неї, мають серйозні відмінності як у цільових настановах, функціях і в поставлених завданнях, так і в соціально-економічних наслідках їхньої реалізації.

Виходячи із сукупності державних обмежень, що регламентують і регулюють економічну діяльність, можна визначити основні причини й особливості поширення тіньової економіки в Україні:

1. Неєфективна економічна політика, низька якість державних економічних програм і результативність економічної діяльності у всіх

сферах і галузях економіки; недосконалість, неповнота, нестабільність, неузгодженість законодавчої бази.

2. Втрата довіри до економічних програм, державної економічної політики, до державних структур влади і бажання діяти виходячи з особистих інтересів за умов неможливості одержання доходів законними методами.

3. Недосконала податкова політика; недосконалість, неповнота, нестабільність законів про оподаткування; високе загальне податкове навантаження, у тому числі на фонд оплати праці, що веде до багаторазового зменшення офіційної заробітної плати і здійснення доплат готівкою.

4. Низький рівень офіційної заробітної плати у державному секторі економіки, у державних установах та організаціях, пенсій, інших соціальних виплат; високий, щодо офіційних доходів, рівень цін на споживчі товари і послуги.

5. Низький рівень життя і соціальної захищеності абсолютної більшості населення.

6. Політична нестабільність у державі.

7. Незадовільна діяльність усіх структур влади щодо забезпечення виконання законів, низька ділова кваліфікація і некомпетентність значної частини їхніх працівників.

8. Високий рівень корупції.

9. Відсутність значних капіталів, необхідних для реалізації підприємницьких інтересів за умов реформування економічних відносин.

10. Відсутність інвестиційних альтернатив для тіньових капіталів.

11. Відсутність ефективного контролю за економічною діяльністю.

12. Утворення кримінальних структур, зрощування із суб'єктами підприємницької діяльності, переростання в організовані злочинні угруповання і їх легалізація в суспільно-політичному житті; транс-

націоналізація злочинності, створення міжнародних кримінально-економічних і адміністративно-економічних груп.

13. Правова незахищеність громадян і суб'єктів підприємницької діяльності від організованих злочинних угруповань і протиправних дій з боку корумпованих державних чиновників.

14. Значний ступінь деформації суспільної та особистої моралі; втрата історичних традицій, моральних і етичних норм, що лежать в основі поваги до приватної власності і підприємницької діяльності; слабкі внутрішні обмеження щодо протиправної діяльності.

За умов розвитку кризових явищ у соціально-економічній сфері України тіньова економіка є своєрідним економічним стабілізатором. Вона характеризується більшою гнучкістю та динамічністю, ніж легальна економіка, має здатність швидко заповнювати ніші, що виникають в економічному просторі, та створювати додаткові робочі місця, підтримуючи доходи громадян та підприємств під час економічної кризи. Участь у тіньовій економічній діяльності для значної частини населення стала засобом самовиживання, що дозволило уникнути соціальних потрясінь у суспільстві за умов руйнівної економічної кризи.

Зростання обсягів тіньової економіки викликає поряд з її конструктивними проявами і низку негативних наслідків. Найбільш вагомими негативними наслідками тіньової економіки є:

- втрата податкових надходжень, і як результат — ускладнення виконання державою своїх фінансових зобов'язань перед суспільством і посилення нерівномірності податкового тиску;
- недовіра та невідповідність дійсності управлінських рішень через відсутність повноти та об'єктивності офіційної інформації про розвиток економічних процесів в Україні;

- скорочення інвестиційних ресурсів в Україні через утруднення відкритого витрачання тіньовими структурами прихованого від оподаткування доходу та його витік за кордон;
- можливість монополізації економіки через зниження ціни продукції тіньового сектора на величину несплаченого податку;
- несправедливий та непрозорий розподіл національного доходу в суспільстві, нераціональне розміщення наявних суспільних ресурсів
- моральна і духовна деградація суспільства;
- поширення правового нігілізму, незахищеності громадян, недовіри до влади;
- неможливість швидкої інтеграції України до європейської спільноти через викривлений розвиток принципів демократичного суспільства.

Одним з найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є криміналізація суспільства: збільшення кількості економічних злочинів, широкомасштабний розвиток організованої злочинності, що веде до втрати державою своїх регулювальних, контрольних та інших соціально важливих функцій [8].

Більшість дослідників тіньової економіки стикаються з труднощами при визначенні даного поняття. Підтвердженням даним фактом є різноманітність характеристик, використовуваних для визначення тіньової економіки: "підпільна", "паралельна", "кримінальна", "нелегальна", "чорна" та ін. Слід зазначити, що дані поняття не є синонімами, оскільки різні автори по-різному розуміють зміст даних термінів.

Тіньова економіка включає все виробництво товарів і послуг, здійснюване на ринкових умовах, які свідомо приховуються від державних органів, щоб уникнути:

- 1) сплати прибуткового податку, ПДВ або інших податків;
- 2) сплати соціальних податків;

- 3) виконання вимог ринку праці (мінімальна зарплата, граничний робочий день, стандарти безпеки і т.д.);
- 4) виконання вимог відповідних адміністративних процедур, таких як заповнення статистичної звітності та інших форм [11].

Оцінка рівняння регресії дозволяє зробити висновок, що в Україні при збільшенні рівня тіньової економіки (розрахованої за відповідним методом) на 1 %, економічна безпека знижується на 0,56 пунктів. Однак, навіть за умови відсутності тіньової економіки та сталих умов, економічна безпека України знаходитиметься на досить низькому рівні. Для оцінки якості моделі потрібно звернути увагу на коефіцієнт детермінації 91 %, який свідчить про те, що частка впливу неврахованих факторів на залежну є незначною. За допомогою аналізу критерію Фішера F-статистики та ймовірності F-статистики було засвідчено адекватність моделі. Аналогічно відсутні і проблеми автокореляції, та гетероскедастичності. Крім того, проведений аналіз дав змогу визначити, що інтегрально оцінений рівень тіньової економіки має найбільш тісний зв'язок із оцінкою загрози зміни структури доходів і витрат населення та зниження інвестиційної активності.

Проведений аналіз взаємозв'язків економічної безпеки та рівня тінізації економіки показав, що не остання роль у формуванні сукупного рівня економічної безпеки належить тіньовій економіці зокрема і через її вплив на спад виробництва, зниження рівня економічної активності населення та зниження фінансової безпеки. Тому управління, в першу чергу цією загрозою дозволить поліпшити стан економічної безпеки в майбутньому. З огляду на це, для покращення стану економічної безпеки необхідно звернути увагу на всі можливі шляхи зменшення рівня тіньової економіки, а саме, виокремити основні пріоритети економічної стратегії в Україні, які сприятимуть детінізації української економіки у стратегічному вимірі:

- стимулювання інвестиційної діяльності, в тому числі через створення стимулів використання кредитних ресурсів та результатів діяльності на інвестування, розробку більш продуктивних технологій та інноваційну діяльність;
- вдосконалення монетарної дисципліни, зокрема вагомим для розвитку економіки в цілому є доступність кредитування, чому має передувати скорочення розриву між рівнем ставок за депозитами і кредитами у додачу до зниження рівня ставок в економіці в цілому. Це своєю чергою можливо через забезпечення стабільності умов на фінансовому ринку, посилення стабільності банківської системи, а відтак підвищення довіри до фінансових посередників.
- удосконалення системи регулювання фінансових ринків з точки зору контролю за дотриманням норм проведення фінансової діяльності, зокрема протидії непродуктивним потокам капіталу через схемні установи.
- стабілізація умов оподаткування, зокрема у частині вирівнювання податкового навантаження, створення сприятливих умов для ведення економічної діяльності через стабілізацію законодавчого регулювання системи оподаткування, спрощення системи справляння податків, підвищення ефективності діяльності з адміністрування податків;
- підвищення ефективності антикорупційних заходів, зокрема посилення контролю над виконанням програм та законодавства направлено на боротьбу з корупцією, спрощення системи ліцензування економічної діяльності та зниження рівня бюрократичних процедур на всіх рівнях економічної системи.
- удосконалення методик та повноцінне переведення системи державного регулювання на електронний інструментарій податкової звітності та закупівель.

- здійснення інших заходів спрямованих на контроль за здійсненням та виявленням корупційних правопорушень (реєстрація та ведення статистики щодо осіб які здійснили правопорушення та обмін інформацією між відомствами, захист громадян які сприяють викриттю корупційної діяльності) [7].

Розвиток тіньової економіки призвів до такої не існуючої раніше проблеми як загроза національної (економічної) безпеки країни. Подальший розвиток національної економіки вже не можливий без обліку впливу тіньової економіки, тому що вона впливає на всі процеси, що відбуваються в суспільстві [9]. Реальна ситуація яка склалась в економіці вимагає реформування її структури при активному впливі в напрямку зменшення частки тіньового сектору економіки. Створена в останні роки в країні економічна система зробила фактично неможливим існування й розвиток підприємств тільки в легальній сфері економіки. Можливості втілення в реальній практиці такого фактору виробництва, як підприємницька спроможність, стає можливим тільки в тіньовому секторі економіки. Економічна криза, слідством якої стало різке зниження життєвого рівня населення, обсягу національного виробництва, з якими постійно зустрічається економіка України показали вкрай неефективну структуру економіки України й змушують суб'єктів підприємницької діяльності функціонувати в тіньовому секторі економіки [10].

Таким чином, основною загрозою національної економічної безпеки, у цей час є тіньова економіка. Саме тіньова економіка призвела до того, що економіка почала рухатися по шляху звуженого відтворення, зниженню її конкурентоспроможності й виробничого потенціалу. Аналіз основних загроз національній економічній безпеці дозволяє нам говорити, про те, що зараз саме тіньова економіка є головною загрозою, що впливає на всі інші.

Література

1. Тіньова економіка / Матеріал з Вікіпедії 2015 — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка
2. Україна у трійці країн з найбільшою «тіньовою» економікою» / ЕСПРЕСО 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.espreso.tv/news
3. Тіньова економіка в Україні / Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка_в_Україні
4. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку України 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sp.niss.gov.ua
5. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку України 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.business-inform.net
6. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02.03.07 №60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com>
7. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку України 2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua
8. Криміналізація економіки та безпека України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pidruchniki.com
9. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua
10. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку України 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net>
11. Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stud.com.ua/>